

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лісового господарства та екології
Кафедра екологічної безпеки та економіки природокористування

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Заріцький Олександр Юрійович

УДК 364.2 : 502/504

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ТЕХНОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

183 Технології захисту навколишнього середовища
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

О.Ю.Заріцький

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Науковий керівник

А.В. Ращенко

(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат економічних наук, доцент

(науковий ступінь, вчене звання)

Житомир – 2020

ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Факультет екології і права

Кафедра екологічної безпеки та економіки природокористування
Спеціальність 183 «Технології захисту навколишнього середовища»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

В.о. завідувача кафедри екологічної безпеки
та економіки природокористування
Ращенко А.В.

_____ (ПІБ, підпис)

« ____ » _____ 20 ____ р.

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу

_____ (прізвище, ім'я, по-батькові в родовому відмінку)

1. Тема кваліфікаційної роботи _____

затверджена наказом № _____ від " ____ " _____ 20 ____ р.

2. Термін подання роботи " ____ " _____ 20 ____ р.

3. Предмет дослідження _____

4. Об'єкт дослідження _____

5. Методика дослідження _____

6. Інформаційна база дослідження _____

7. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, що належать до розробки)

8. Перелік графічного матеріалу _____

9. Дата видачі завдання « ____ » _____ 20 ____ р.

Керівник роботи

 (науковий ступінь, вчене звання) (підпис) (прізвище ,ім'я, по батькові)

Завдання прийняв
 до виконання _____
 (підпис) (прізвище ,ім'я, по батькові)

**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН
 виконання кваліфікаційної роботи**

Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання	Відмітка про виконання етапу

Здобувач вищої освіти _____
 _____ (підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник роботи

 (науковий ступінь, вчене звання) (підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

« ____ » _____ 20 ____ р.

АНОТАЦІЯ

Заріцький О.Ю. Технологічні та правові аспекти екологічної відповідальності промислових підприємств – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 183 – Технології захисту навколишнього середовища. – Поліський національний університет, Житомир, 2020.

В кваліфікаційній роботі досліджено технологічні та правові аспекти екологічної відповідальності. Охарактеризовано типи екологічної відповідальності підприємств. Розкрито порядок і особливості застосування екологічного законодавства. Узагальнено дискусійні моменти щодо, відповідальності підприємств у разі не дотримання екологічного законодавства.

Ключові слова: екологічна відповідальність, відповідальність підприємств, екологізація, технологічність, правові аспекти.

SUMMARY

Zaritskyi O.Y. Technological and legal aspects of environmental responsibility of industrial enterprises – Qualification work on the rights of the manuscript. Qualification work for a master's degree in specialty 183 - Environmental Technologies. - Polissya National University, Zhytomyr, 2020.

Technological and legal aspects of ecological responsibility are investigated in the qualification work. Types of ecological responsibility of enterprises are characterized. The order and features of application of the ecological legislation are opened. Discussion points on the responsibility of enterprises in case of non-compliance with environmental legislation are summarized.

Keywords: ecological responsibility, responsibility of enterprises, greening, manufacturability, legal aspects.

	ЗМІСТ	
	ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1.	ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ	8
	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ	
1.1.	Сутність екологічної відповідальності промислових підприємств	8
1.2.	Напрямки екологічної відповідальності промислових підприємств	11
	Розділ II. ПРОГРАМА ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ	13
	ДОСЛІДЖЕНЬ	
2.1.	Програма проведення досліджень.	13
2.2.	Методи оцінки міських островів тепла.	13
2.3.	Загальна характери промисловості України	14
Розділ III.	ОЦІНКА ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТА ПРАВОВИХ	18
	АСПЕКТІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	
	ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	
3.1.	Оцінка технологічних аспектів екологічної	18
	відповідальності промислових підприємств	
3.2.	Оцінка правових аспектів екологічної відповідальності	24
	промислових підприємств	
3.3.	Виміри екологічної відповідальності промислових	25
	підприємств	
	ВИСНОВКИ	28
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Численні екологічні проблеми, що в останні десятиліття набувають катастрофічного характеру, вимагають запровадження активних заходів у всіх країнах світу. Такі заходи можуть значно відрізнятись у різних державах, адже особливості промислового виробництва у них визначають специфіку забруднення довкілля. При цьому, стимулювати запровадження заходів по збереженню довкілля можливо шляхом примусу та мотивації формування екологічної відповідальності промислових підприємств. Останні і стали об'єктом даного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою досліджень є обґрунтування теоретичних та прикладних засад формування екологічної відповідальності промислових підприємств, зокрема технологічних та правових аспектів.

Мету дослідження реалізовано шляхом виконання поставлених завдань, а саме:

- 1) систематизувати інформацію щодо теоретичних засад екологічної відповідальності промислових підприємств;
- 2) здійснити характеристику промисловості України;
- 3) оцінити технологічні аспекти екологічної відповідальності промислових підприємств;
- 4) оцінити правові аспекти екологічної відповідальності промислових підприємств;
- 5) визначити виміри екологічної відповідальності промислових підприємств.

Об'єкт дослідження – є процес оцінки технологічні та правові аспекти екологічної відповідальності промислових підприємств.

Предмет дослідження – технологічні та правові аспекти екологічної відповідальності промислових підприємств.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження та виконання визначених завдань у кваліфікаційній роботі використано методи аналізу та

синтезу для узагальнення теоретичних даних; метод наукової абстракції для визначення вимірів екологічної відповідальності промислових підприємств; методи екологічної статистики для здійснення характеристики промисловості України, її впливу на довкілля та оцінки технологічних аспектів екологічної відповідальності промислових підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів. Здійснено оцінку технологічних аспектів екологічної відповідальності промислових підприємств; визначено виміри екологічної відповідальності промислових підприємств.

Практичне значення одержаних результатів. Результати досліджень знайдуть своє практичне застосування роботі органів державного та місцевого самоврядування.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати кваліфікаційної роботи апробовані і представлені у збірнику матеріалів міжвузівського науково-практичного онлайн-семінару «Науковий простір» (Чернівці, 2020 р.) [38], II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні екологічні проблеми урбанізованих територій» (25 жовтня 2019 р.) [39], III студентської конференції «Магістерські читання 2020» (грудень 2020 р.) [40].

Основні положення, що виносяться на захист:

- 1) оцінка технологічних аспектів екологічної відповідальності промислових підприємств;
- 2) визначення вимірів екологічної відповідальності промислових підприємств.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ МІСЬКОГО ОСТРОВУ ТЕПЛА

1.1. Сутність екологічної відповідальності промислових підприємств

В остання десятиліття багато компаній у своїх комунікаціях говорять про їх соціально та екологічно відповідальну позицію, що покращує добробут громади. Проте, попри широке розповсюдження поняття, залишається необхідність у обговоренні його змісту та тлумачення. Адже будь-яка активність компаній, що у своїй основі має вірні мотиваційні та інші засади, повинна забезпечувати комерційні та репутаційні зиски [4].

Розглядаючи питання виробничої діяльності підприємства похідним постають питання екологічної відповідальності бізнесу в цілому. Екологічну відповідальність можна класифікувати, як певний вид діяльності спрямований на покращення екологічного становища певного середовища тим самим зобов'язуючи тих чи інших осіб до прийняття рішень спрямованих на покращення та захист навколишнього середовища.

В остання десятиліття багато компаній у своїх комунікаціях говорять про їх соціально та екологічно відповідальну позицію, що покращує добробут громади. Проте, попри широке розповсюдження поняття, залишається необхідність у обговоренні його змісту та тлумачення. Адже будь-яка активність компаній, що у своїй основі має вірні мотиваційні та інші засади, повинна забезпечувати комерційні та репутаційні зиски.

Щодо визначення поняття «соціальна відповідальність бізнесу», то найбільш поширені тлумачення зведено нами у табл. 1 та проаналізовано.

Проведений аналіз засвідчив, що ключовими результатами формування соціальної та екологічної відповідальності бізнесу є мінімізація ризиків, формування та підтримка репутації компанії, отримання прибутку за рахунок підвищення лояльності споживачів. Таким чином, соціальна та екологічна відповідальність бізнесу розглядається нами як ініціативна діяльність, що

підтримує та транслює громадянську позицію керівництва та працівників підприємства стосовно реалізації соціальних та екологічних запитів суспільства, що може розглядатись як гарантія мінімізації ризиків їх діяльності.

Таблиця 1.1

Аналіз визначень поняття соціальна відповідальність бізнесу

Автор	Визначення	Ключові аспекти
Кіт Девіс	"Соціальна відповідальність бізнесу відноситься до зобов'язань, рішень та дій бізнесменів, здійснених з причин, що, принаймні частково, перевищують прямі економічні та технічні інтереси фірми"	Мотиви формування соціальної відповідальності бізнесу відокремлюються від економічних інтересів
Говард Д. Боуен	"Соціальна відповідальність полягає у проведенні такої політики, прийнятті таких рішень або дотриманні тих напрямків дій, які є бажаними з точки зору цілей та цінностей нашого суспільства"	Соціальна відповідальність бізнесу є відповіддю на запити суспільства та на зміни його пріоритетів
Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (UNIDO)	"Корпоративна соціальна відповідальність - це концепція управління, завдяки якій компанії інтегрують соціальні та екологічні проблеми у свої ділові операції та взаємодію зі своїми зацікавленими сторонами"	Соціальна відповідальність бізнесу розглядається як один з аспектів вирішення соціальних та екологічних проблем
Світова рада бізнесу зі сталого розвитку (WBCSD).	"Корпоративна соціальна відповідальність - це постійне зобов'язання бізнесу поводитися етично та сприяти економічному розвитку, одночасно покращуючи якість життя робочої сили та їх сімей, а також місцевої громади та суспільства в цілому»"	Соціальна відповідальність бізнесу розглядається як частина імплементації концепції сталого розвитку

Джерело: адаптовано автором на основі [1].

Основою будь-якої компанії залишається її репутація, адже вона постає важливим фактором конкурентоспроможності виробника на ринку. Більше того, фірми в цілому мають розглядати захист довілля, як конкурентні переваги, а не як додаткові витрати. Саме конкурентні переваги від екологічної відповідальності бізнесу можуть бути, як внутрішніми так і переходити в розріз зовнішніх

Однією з найпоширеніших стратегій є превентивна, сутність якої полягає в зменшенні викидів та відходів шляхом екологізації підприємства, а саме встановлення та розробку новітніх технологій виробництва продукції, результатом якої є зменшення затрат бізнесу тим самим провокуючи підвищення конкуренто спроможності підприємств. Для цього розробляються екологічні програми, у розробленні яких підприємство керується принципом послідовного поліпшення, тобто досягнення кращих показників у всіх екологічних аспектах.

Виробники намагаються зробити свою продукцію екологічною за допомогою використання для її виготовлення екологічно чистих матеріалів, застосування інноваційних технологій переробки відходів, використання технологій замкнених циклів.[6]

Соціальна відповідальність бізнесу має декілька основних етапів розвитку, завдяки яким здійснюється дотримання чинного законодавства, використання зав'язків з громадськістю спрямованої на підвищення репутації, здійснення добродійної діяльності та покращення ефективності бізнес процесів.

В Україні більшість компаній не мають заздалегідь визначеної стратегії соціальної відповідальності і перебувають на етапі дотримання законодавства.

Проведений аналіз засвідчив, що ключовими результатами формування соціальної та екологічної відповідальності бізнесу є мінімізація ризиків, формування та підтримка репутації компанії, отримання прибутку за рахунок підвищення лояльності споживачів. Таким чином, соціальна та екологічна відповідальність бізнесу розглядається нами як ініціативна діяльність, що підтримує та транслює громадянську позицію керівництва та працівників підприємства стосовно реалізації соціальних та екологічних запитів суспільства, що може розглядатись як гарантія мінімізації ризиків їх діяльності.

1.2. Напрямки екологічної відповідальності промислових підприємств

Антропогенне забруднення навколишнього природного середовища – проблема, що з кожним роком набуває все більшої гостроти та актуальності. Головну роль у цьому процесі відіграють промислові підприємства та різні види промислових виробництв. Підприємство – це суб’єкт господарювання, що характеризується певною системою економічних відносин (всередині самого підприємства та із суб’єктами зовнішнього середовища) з приводу забезпечення виробництва продукції, її обміну та споживання та ін. видів діяльності, метою реалізації яких є отримання прибутку [1].

Промислові підприємства всіх галузей (легка, харчова, електроенергетична, паливна, металургійна, хімічна, металообробна, деревообробна та ін.), що формують промисловий комплекс країни, визначають рівень її економічного розвитку та ступінь забруднення довкілля.

Роль промисловості у актуальних екологічних проблемах не викликає сумніву у науковців. І оскільки в останні роки все актуальнішим стає вектор спрямування розвитку прогресивної спільноти у напрямку екологізації усіх сфер господарювання та діяльності, значного поширення набуло поняття «екологічної відповідальності підприємств». Даний термін означає поєднання сукупності офіційних обмежень і заборон у сфері впливу на довкілля та моральної відповідальності усіх учасників виробничого процесу за негативний вплив їх діяльності на довкілля [2].

Як зазначають дослідники, екологічна відповідальність включає два напрямки:

- Корпоративний – орієнтація промислових підприємств усіх галузей на формування екологічної відповідальності за стан навколишнього природного середовища.

- Індивідуальний – формування у всіх учасників виробничого процесу (керівних та виробничих структур) знань щодо взаємного впливу їх діяльності на стан довкілля та навичок щодо його мінімізації [2].

Окремо слід зупинитись на тому, що екологічна відповідальність промислових підприємств має включати вплив продуктів, що ними виробляються, на стан довкілля на всіх стадіях їх життєвого циклу. Саме такий підхід дозволяє окрім внутрішніх переваг (наприклад, зменшення витрат та економія ресурсів) отримати і зовнішні переваги (наприклад, прозорість бізнесу) [3].

Стимулювати суб'єкти господарювання до формування екологічної відповідальності можливо шляхом поширення практик економічно успішних промислових підприємств, які за рахунок провадження екологічних ініціатив отримали значні конкурентні переваги.

Таким чином, в умовах, коли формуються нові, екологічні підходи до виробництва та споживання продукції, екологічна відповідальність виробників стає все більш актуальною. Дане поняття включає як зміни процедур та процесів у самих підприємствах, так і формування відповідальності у представників топ-менеджменту підприємств, працівників та споживачів за свою діяльність та прийняття рішень перед довкіллям.

Розділ II. ПРОГРАМА ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Програма проведення досліджень

Досягнення мети дослідження, а саме забезпечується:

1. Систематизацією інформації щодо теоретичних засад екологічної відповідальності промислових підприємств.
2. Здійсненням характеристики промисловості України.
3. Оцінкою технологічних аспектів екологічної відповідальності промислових підприємств.
4. Оцінкою правових аспектів екологічної відповідальності промислових підприємств.
5. Визначенням вимірів екологічної відповідальності промислових підприємств

2.2. Методика проведення досліджень.

В основі підготовки кваліфікаційної роботи використано метод системного аналізу. Сутність якого полягає у дослідженні екологічної відповідальності промислових підприємств як системи. Тобто, досліджуване поняття розглядається як сукупність елементів, що пов'язані між собою тісними зв'язками та функціонують для досягнення поставленої мети – забезпечення екологічно безпечного довкілля [17]. Відтак, застосування методу дозволило встановити та дослідити структурні зв'язки між елементами системи.

За допомогою регресійного аналізу, що являє собою «... метод встановлення аналітичного виразу стохастичної залежності між досліджуваними ознаками» [18] здійснено дослідження тенденцій розвитку технологічних аспектів екологічної відповідальності промислових підприємств. Зокрема, здійснено встановлення тенденцій зміни у часі частки витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП України.

У роботі представлено також результати розрахунку прогнозу зміни частки реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, що було здійснено за допомогою побудови поліноміальної лінії тренду у програмному середовищі MS Excel на основі точкової діаграми за даними п'ятирічного періоду (2015 – 2019 рр.) Використано методику побудови та розрахунку прогнозу, що наведено у літературному джерелі [19].

Використання названих методів дослідження дозволило виявити основні тенденції розвитку явища, що вивчається та зробити припущення щодо зміни його у майбутньому.

2.3. Загальна характеристика промисловості України.

Промисловість в Україні має не лише тісний зв'язок з науково-технічним прогресом але й виступає основним гарантом рівня розвитку суспільства. За своїм складом промисловість поділяється на видобувну та обробну. За видом продукції, що випускається, галузі об'єднують у важку, легку і харчову промисловість.

В Україні кількість підприємств, що відносяться до категорії промислових у 2020 р. складає 1390292 одиниць. За досліджуваний період спостерігається позитивна динаміка до їх зростання. Слід відмітити, що дана тенденція характерна як для країни в цілому, так і для окремих її регіонів, таких як Житомирська область.

Провідне місце в Україні посідає важка промисловість, територіальне розміщення та концентрація якої у розрізі регіонів представлено на рис. 3.1. Саме важка промисловість вважається стимулятором росту бізнесу, забезпечує збільшення робочих місць та здорової конкуренції серед виробників.

Необхідність розвитку галузей легкої і харчової промисловості, зменшить залежність України від імпорту найнеобхіднішої продукції. Для України характерна також висока частка гірничодобувної промисловості у випуску промислової продукції. Організація нових виробництв, які

завершували б технологічні цикли, переорієнтація підприємств на випуск нових видів машин і устаткування. Важливу роль у цьому відіграють конверсія підприємств військово-промислового комплексу та вкладання іноземних інвестицій [1, 3].

Таблиця 2.1

**Динаміка кількості суб'єктів господарювання, що здійснюють
промислову діяльність, 2015 – 2020 рр.**

Роки	Кількість юридичних осіб в Україні	% співвідношення до 2020 р	Кількість юридичних осіб на території Житомирської області	% співвідношення до 2020 р.
2015	1117054	124,5	27062	118
2016	1179553	117,8	28331	112
2017	1230155	113	29358	109
2018	1293666	107	30185	106
2019	1346174	103	31298	102
2020	1390292	100	31981	100

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистику України.

Україна має не лише потужну сировинну базу але і кваліфікованих спеціалістів, завдяки яким можливе вирішення не лише внутрішніх проблем щодо забезпечення але й відкриття нових шляхів для підкорення світового ринку якісною продукцією.

На розміщення підприємств окремих галузей промисловості впливають природні, техніко-економічні та демосоціальні чинники. Ці фактори тісно пов'язані між собою і своєрідно впливають на розміщення підприємств різних галузей, залежно від технологічних особливостей виробництва. Основним чинником розміщення промислових підприємств донедавна був економічний, тобто прагнення максимальних обсягів виробництва при мінімумі затрат. Тепер провідними стають чинники соціально-економічні та соціально-екологічні [1].

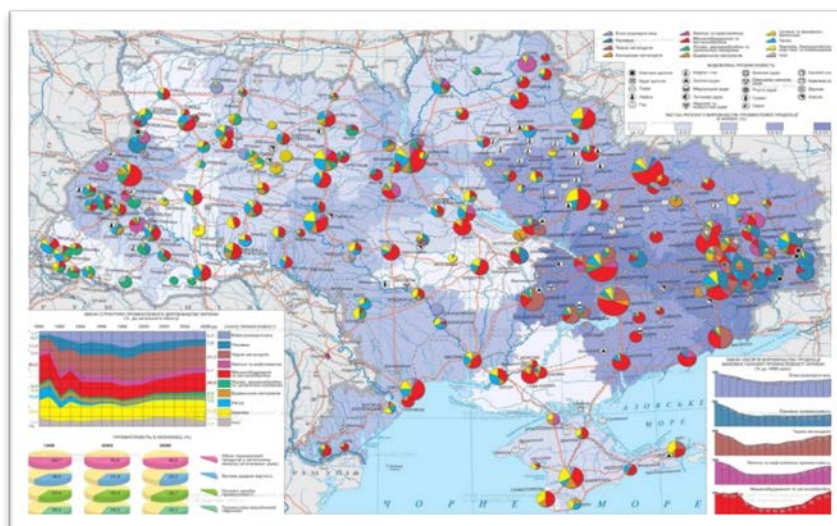

Рис. 2.1. Галузева структура промисловості України

Джерело: [1].

Щодо впливу промисловості на довкілля, то можна стверджувати, що саме ця діяльність спричиняє значні негативні екологічні впливи. Зупинимось на окремих із них, зокрема забруднення атмосферного повітря (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, 2019 р.

Речовини	Кількість викидів	
	тис.т	у % до 2018 р.
Всього забруднюючих речовин	2459,5	98,0
у тому числі		
метали та їх сполуки	5,8	74,3
речовини у вигляді суспендованих твердих частинок	310,3	97,7
сполуки азоту	230,4	95,4
діоксид та інші сполуки сірки	679,1	96,8
стійкі органічні забруднювачі (СОЗ)	0,1	89,9
бром та його сполуки	0,0	100,0
хлор та його сполуки	0,3	112,9
фтор та його сполуки	0,1	95,7
ціаніди	0,0	102,2
фреони	0,0	95,6
Викиди діоксиду вуглецю	121282,9	96,0

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистику України.

Не менш небезпечним є вплив відходів, у тому числі промислових, на стан довкілля. Адже відходи можуть забруднити усі компоненти довкілля: ґрунти, водні джерела, атмосферне повітря, вплинути на стан екосистем. Статистичні дані щодо утворення відходів за видами економічної діяльності представлено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Утворення відходів за видами економічної діяльності за 2015-2019 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Утворено відходів, усього	312267,6	295870,1	366054,0	352333,9	441516,5
у тому числі					
Сільське, лісове та рибне господарство	8736,8	8715,5	6188,2	5968,1	6750,5
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	257861,9	237461,4	313738,2	301448,9	390563,8
Переробна промисловість	31000,5	34093,0	32176,7	31523,2	30751,8

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистику України.

Таким чином, можна зробити висновок, що розвиток промисловості з одного боку визначає економічний розвиток країни в цілому, проте спричиняє низку екологічних проблем. Відповідальність за забруднення довкілля лежить, у першу чергу, на топ-менеджменті підприємств. Проте, такі проблеми можуть частково бути знівельованими шляхом запровадження інноваційних технологій та модернізації виробництва. Крім того, важливим є дотримання екологічного законодавства України, що визначає обмеження та норми забруднень. Відтак, формування екологічної відповідальності включає технологічну та правову складові як визначальні.

РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТА ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Оцінка технологічних аспектів екологічної відповідальності промислових підприємств

Тенденції посилення екологічних небезпек привертають увагу суспільства до галузей промисловості та бізнесів, що наносять шкоду довкіллю. У цьому контексті важливо поєднувати як посилення правових аспектів екологічної відповідальності, так і пропагувати ініціативи підприємств. І якщо проблеми замовчування інформації про шкоду довкіллю або подання неправдивих даних про викиди чи скиди піднімаються засобами масової інформації та екологічними активістами, то технологічні аспекти екологічної відповідальності розкриваються не достатньо.

Розвиток промисловості, що є базисом для розвитку України, є не можливим без застосування наукових розробок та результатів сучасних досліджень. Від того, яка кількість інновацій та нових технологій застосовується у промисловості, залежить кількість та якість нової продукції, що випускається на вітчизняному ринку та експортується за кордон. Під терміном технології розуміють «сукупність систематизованих наукових знань, а також вироблених на цій основі технічних, організаційних та інших рішень, що стосуються процесу виробництва, споживчих властивостей продукції чи наданих послуг у різних сферах діяльності» [1, 3]. Технологічні інновації – це «діяльність підприємства, пов'язана з розробкою та упровадженням як технологічно нових, так і значно технологічно вдосконалених продуктів (продуктові інновації) і процесів (процесові інновації)» [2].

Рейтинг видів діяльності підприємств України за часткою реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, у 2015 – 2019 рр. представлено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**Рейтинг видів діяльності за часткою реалізованої інноваційної продукції
в обсязі промислової, у 2015 – 2019 рр., %**

Види діяльності підприємств	2015	2017	2018	2019	Середнє значення
1	2	3	4	5	6
Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	1,4	0,7	0,8	1,3	1,1
Виробництво машин і устаткування	7,7	3,5	2,6	8,1	5,5
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	6,4	3,1	5,8	6,3	5,4
Поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації	3,8	3,1	7,7	6,3	5,2
Виробництво інших транспортних засобів	5,9	5,4	5,3	1,6	4,6
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	4,3	2,3	5,0	5,6	4,3
Виробництво електричного устаткування	6,1	2,5	3,3	4,1	4,0
Виробництво напоїв	2,6	3,2	3,1	2,3	2,8
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	3,0	1,6	2,4	1,7	2,2
Текстильне виробництво	1,6	3,9	1,1	0,4	1,8
Виробництво гумових і пластмасових виробів	1,6	1,6	2,0	1,8	1,8
Металургійне виробництво	2,2	0,9	0,5	3,2	1,7
Виробництво меблів	2,8	0,7	2,2	1,0	1,7
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	3,3	0,9	1,3	1,1	1,7
Переробна промисловість	2,1	1,2	1,3	1,9	1,6
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	1,4	1,2	2,7	0,7	1,5
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,1	0,2	3,6	0,2	1,0
Виробництво харчових продуктів	1,2	0,6	0,8	0,9	0,9
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0,3	0,9	1,0	0,7	0,7
Виробництво іншої продукції	1,1	1,0	0,5	0,3	0,7
Виробництво тютюнових виробів	0,4	0,8	0,2	1,3	0,7
Виробництво паперу та паперових виробів	1,5	0,2	0,3	0,1	0,5
Ремонт і монтаж машин і устаткування	0,9	0,1	0,7	0,4	0,5
Виробництво одягу	0,6	0,4	0,7	0,2	0,5
Надання допоміжних послуг у сфері добувної промисловості та розроблення кар'єрів	0,0	0,6	0,0	1,1	0,4
Добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів	0,5	0,3	0,1	0,4	0,3

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5	6
Оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння	0,3	0,3	0,5	0,1	0,3
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	0,4	0,1	0,0	0,2	0,2
Добування кам'яного та бурого вугілля	0	0,6	0,0	0,0	0,2
Добування металевих руд	0	0,0	0,2	0,3	0,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1
Каналізація, відведення й очищення стічних вод	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1

Примітка: у 2016 р. дані про частку реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової Державною службою статистику України не збирались.

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистику України.

Як видно з даних табл. 3.1, найбільшу частку інноваційної продукції забезпечують наступні види економічної діяльності: виробництво машин та устаткування; комп'ютерів, електронної та оптичної продукції; поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації. У сукупності усі види діяльності підприємств країни забезпечують трохи більше 1% інноваційної продукції. Саме таке низьке значення показника підкреслює основні проблеми вітчизняної промисловості: застарілі технології, не спроможність виробляти продукцію з високою доданою вартістю, відсутність зв'язку між науковими установами та бізнесом.

В цілому по країні спостерігається тенденція до зниження частки інноваційної продукції, що безумовно можна вважати негативним явищем (рис. 3.1). При цьому, розрахований нами прогноз засвідчив, що потенційно в країні кількість інноваційних продуктів у найближчий звітний період зростатиме. Проте, за відсутності належних стимулів, умов та підтримки, даний показник навіть за найкращого сценарію розвитку подій не досягне позначки у 5 %.

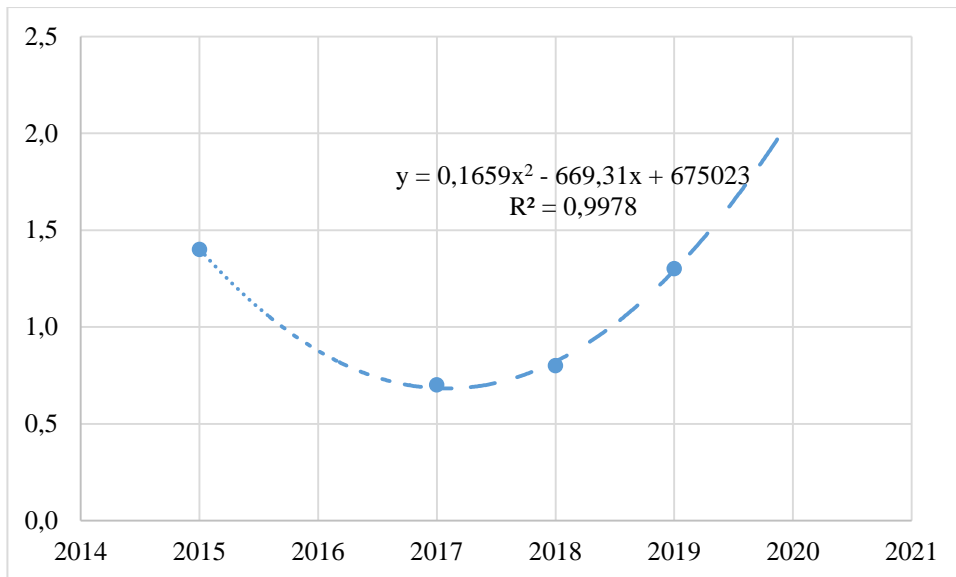

Рис. 3.1. Прогноз зміни частки реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистику України.

Для розвитку технологічних інновацій та поширення застосування новітніх технологій у промислових підприємствах, в країні має розвиватись сфера наукових досліджень та розробок. Досвід розвинених країн засвідчує, що лише потужні наукові школи, та дослідницькі майданчики здатні забезпечити екологічний вектор розвитку промисловості. В Україні частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП країни в середньому за останні п'ять років склала 0,43 % (рис. 3.2). Вважаємо, що таке фінансування не здатне забезпечити якісні результати у цій сфері. Крім того, як видно з даних малюнку, тенденція зміни даного показника є негативною.

Питання формування екологічної відповідальності бізнесу та технологічні аспекти екологічного реформування піднімаються у рамках співробітництва між Україною та ЄС, юридичною основою якої є Розділ V, Глава 6 Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. Так, наприклад, директиви 2010/75/ЄС, 96/82/ЄС, 2003/87/ЄС та регламенти (ЄС) 842/2006, 2037/2000 містять рекомендації щодо встановлення вимог до певних

технологічних операцій та обладнання, стимулювання запровадження технологій максимальної енергоефективності, поширення інформації про технології та технологічні операції, що потенційно здатні нанести шкоду довкіллю [9].

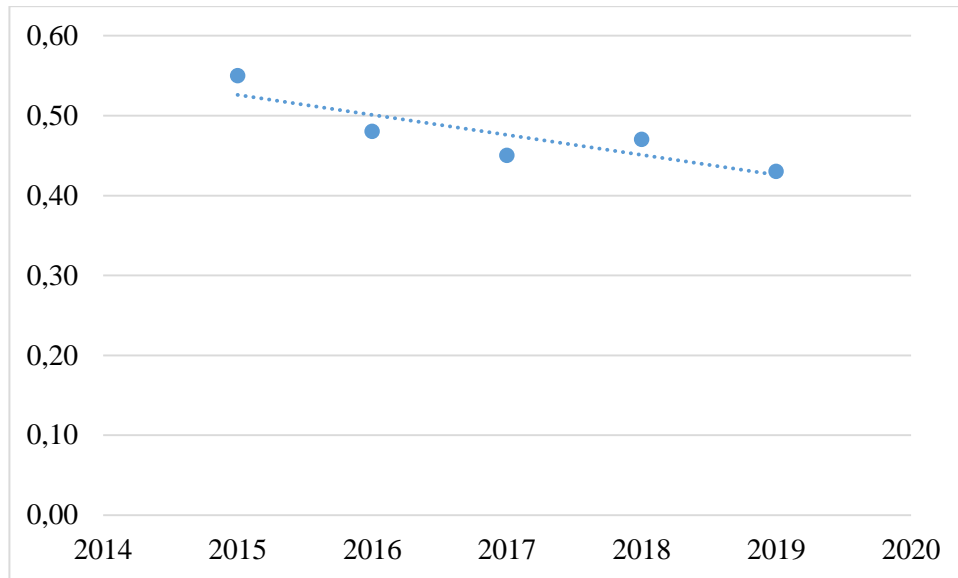

Рис. 3.2. Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП у 2015-2019 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистику України.

В цілому, традиційно до інструментів (заходів), що можна віднести до екологічної відповідальності компанії відносять: здійснення екологічної оцінки; проведення екологічного аудиту; здійснення екологічного страхування; адаптація діяльності у відповідність до стандартів та проходження процедури сертифікації; впровадження процедури технологічного нормування; інформаційна відкритість [10].

Вивчено питання проходження підприємствами процедури сертифікації за міжнародними стандартами ISO. Оскільки сертифікація за даними стандартами не є обов'язковою для підприємств країни, вважаємо їх одним з прикладів прояву екологічної відповідальності промислових

підприємств. Дані, що оприлюднюються на офіційному сайті недержавної міжнародної організації ISO, засвідчують, що в Україні в 2019 р. за стандартами різних серій сертифіковано понад 2200 підприємств (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Динаміка зміни діючих сертифікатів
за стандартами ISO в Україні, 2015 – 2019 рр.**

Стандарт	Роки					Зміни показника, %
	2015	2016	2017	2018	2019	
ISO 9001	1052	1386	1303	1763	1506	143
ISO 14001	155	442	223	292	251	162
ISO 22000	167	209	214	296	363	217
ISO 27001	12	22	47	49	55	458
ISO 50001	5	21	189	25	12	240
ISO 13485	7	16	21	40	50	714
ISO 22301	0	1	2	3	2	-
ISO 20000-1	0	0	1	2	1	-
Разом	1398	2097	2000	2470	2240	160

Джерело: побудовано автором на основі даних <https://www.iso.org/>.

У контексті даного дослідження найбільш цікавими є дані про проходження сертифікації за наступними стандартами (розташовані у порядку важливості для забезпечення екологічної відповідальності промислових підприємств):

- ISO 14001: 2015 Системи екологічного менеджменту. Забезпечує налагодження процедур мінімізації негативного впливу діяльності підприємства на довкілля та попередження техногенних аварій і забруднень.
- ISO 9001: 2015 Системи управління якістю. Сертифікація за стандартами цієї серії забезпечує налагодження процедур виробництва продукції високої якості.
- ISO 50001: 2018 Системи енергоменеджменту. Забезпечує економне використання ресурсів (енергії) підприємствами.

Два з виокремлених видів стандартів в Україні демонструють стабільну тенденцію до збільшення (ISO 14001 та ISO 9001). Цікавою, на нашу думку, є

ситуація із сертифікацією за стандартами ISO 50001. Зокрема, у тій частині, що у 2018 р. їх кількість складала 189 одиниць, проте до 2019 р. зменшилась до 12 одиниць. Оцінюючи дану тенденцію як негативну, зауважимо, що побудована за стандартами ISO 50001 система енергоменеджменту здатна забезпечити поступове зменшення затрат енергетичних ресурсів, викидів парникових газів та підвищення енергоефективності. Тобто, дозволяючи зменшувати як витрати виробництва, так і викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря, даний стандарт є прикладом максимально ефективної системи забезпечення екологічної відповідальності промислових підприємств.

Відтак, технологічні аспекти екологічної відповідальності промислових підприємств піднімаються у вітчизняних нормативно-правових актах та враховуються у міжнародних угодах, підписантом яких є Україна. Проте у питаннях соціальної та екологічної відповідальності бізнесу такі аспекти не акцентуються, що, на нашу думку, зменшує діапазон екологічно-відповідальних ініціатив та рішень.

3.2. Оцінка правових аспектів екологічної відповідальності промислових підприємств.

Світ стає все більш взаємозалежним, через стрімко зростаюче населення, яке шукає більше матеріального багатства. Дефіцит ресурсів, занепад екологічного становища, зміна клімату. На тлі цих негараздів багатонаціональні підприємства відіграють дедалі більшу роль на цій арені: застосовуючи екологічну опіку, виплачуючи гідну зарплату своїм працівникам, пропонуючи засоби захисту жертвам людських зловживання правами та забруднення навколишнього середовища, лобіювання законних заходів проти зменшення викидів парникових газів.

Існуючі екологічні проблеми в Україні зумовили відповідний розвиток законодавства в напрямку захисту довкілля. Розробку не тільки законів а й

програм та стратегій. Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів.

Відповідно до чинного законодавства, екологічна відповідальність бізнесу передбачає «зобов'язання осіб, що приймають рішення, запроваджувати дії, спрямовані на захист і поліпшення стану навколишнього середовища в цілому, і які також відповідають їх власним інтересам» [20]. Наразі екологічна відповідальність сприймається бізнесом та проявляється у законодавчих актах та нормативних документах як законний і добровільний вид діяльності, що потенційно здатен створити економічні та конкурентні переваги.

У першу чергу, поняття екологічної відповідальності поширене у стратегічних документах розвитку корпоративних структур. Адже існує пряма залежність між реалізацією екологічної політики та стратегії і вартістю акцій компаній. Щодо малого бізнесу, то екологічна відповідальність у таких підприємствах формується у першу чергу за рахунок переконань та позиції керівників та власників таких підприємств.

Технологічні аспекти екологічної відповідальності підприємств акцентуються у ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», у якій, зокрема визначено наступний тип правопорушень у галузі екологічної безпеки: «порушення екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні у дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів» [7, 8]. При цьому, з останньої редакції Закону вилучено статтю, що стосувалась виключно питань застосування технологій, а саме «фінансування і впровадження у виробництво нових технологій і устаткування без позитивного висновку державної екологічної експертизи» [7, 8].

3.3. Виміри екологічної відповідальності промислових підприємств

Екологічна відповідальність промислових підприємств – поняття, що на думку окремих дослідників є таким, що суперечить самій суті підприємництва. Адже вимагає фінансових затрат (подекуди досить значних), обмежує свободу прийняття рішень підприємцями, вимагає організаційних та технологічних змін [4]. Погоджуючись із тим, що екологічна відповідальність бізнесу вимагає відчутних змін у підходах до здійснення господарської діяльності, зазначимо, що вірна побудова стратегії розвитку екологічної відповідальності промислових підприємств забезпечить довгострокові екологічні та економічні вигоди.

Вивчивши досвід вітчизняних підприємств та наукові результати зарубіжних вчених [5], можна виокремити наступні виміри екологічної відповідальності промислових підприємств: економічні результати (в основі діяльності промислових підприємств має бути одержання прибутку); дотримання вимог законодавства (робота у рамках вимог чинного законодавства та недопущення правопорушень у сфері екології); дотримання вимог зарубіжних контрагентів (відповідність вимогам та стандартам розвинутих країн, що як правило є більш суворими, ніж вітчизняні); етична екологічна відповідальність (включає реалізацію заходів, що виходять за рамки офіційних обмежень та вимог, проте є необхідними з точки зору збереження довкілля). Схематично перелічені виміри екологічної відповідальності промислових підприємств представлено на рис. 3.3.

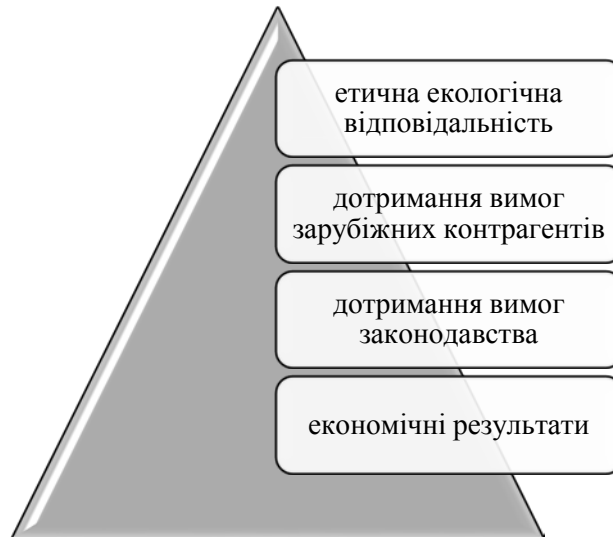

Рис. 3.3. Виміри екологічної відповідальності промислових підприємств

Джерело: побудовано автором на основі [5].

Таким чином, промисловість здійснює значний негативний вплив на довкілля. Серед негативних впливів слід виокремити надмірне використання підприємствами природних ресурсів та викиди небезпечних забруднювачів. Зупинити деградацію довкілля можливо шляхом зміни підходів до господарської діяльності, що відноситься до категорії екологічна відповідальність промислових підприємств.

ВИСНОВКИ

Соціальна відповідальність бізнесу має декілька основних етапів розвитку, завдяки яким здійснюється дотримання чинного законодавства, використання зав'язків з громадськістю спрямованої на підвищення репутації, здійснення добродійної діяльності та покращення ефективності бізнес процесів. Проведений аналіз засвідчив, що ключовими результатами формування соціальної та екологічної відповідальності бізнесу є мінімізація ризиків, формування та підтримка репутації компанії, отримання прибутку за рахунок підвищення лояльності споживачів

В Україні кількість підприємств, що відносяться до категорії промислових у 2020 р. складає 1390292 одиниць. За досліджуваний період спостерігається позитивна динаміка до їх зростання. Слід відмітити, що дана тенденція характерна як для країни в цілому, так і для окремих її регіонів, таких як Житомирська область.

Сертифікація за даними стандартами не є обов'язковою для підприємств країни, вважаємо їх одним з прикладів прояву екологічної відповідальності промислових підприємств. Дані, що оприлюднюються на офіційному сайті недержавної міжнародної організації ISO, засвідчують, що в Україні в 2019 р. за стандартами різних серій сертифіковано понад 2200 підприємств

Україна має не лише потужну сировинну базу але і кваліфікованих спеціалістів, завдяки яким можливе вирішення не лише внутрішніх проблем щодо забезпечення але й відкриття нових шляхів для підкорення світового ринку якісною продукцією.

Технологічні аспекти екологічної відповідальності промислових підприємств піднімаються у вітчизняних нормативно-правових актах та враховуються у міжнародних угодах, підписантом яких є Україна. Проте у питаннях соціальної та екологічної відповідальності бізнесу такі аспекти не акцентуються, що, на нашу думку, зменшує діапазон екологічно-відповідальних ініціатив та рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мочерний С.В., Довбенко М.В. Економічна теорія : підручник. К. Академія, 2004. 856 с.
2. Бендас С.В. Екологічна відповідальність як складова соціальної відповідальності. IV Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту». С. 38 – 39 <https://economics.opu.ua/files/science/men/2017/38.pdf>
3. Смоленніков Д. О. Роль екологічної відповідальності бізнесу на шляху до сталого розвитку. Вісник СумДУ. Серія Економіка”, № 4. 2013. С. 35-39
4. Дерій Ж. В., Зосименко Т. І. Екологічна компонента корпоративної соціальної відповідальності: світовий досвід та українські реалії Актуальні проблеми економіки №11(185), 2016. С. 278 – 290.
5. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 15.11.2020 р.).
6. Ткаченко А. Відповідальність за довкілля: правові аспекти URL: <https://blog.liga.net/user/atkachenko/article/27310> (дата звернення: 15.11.2020р.).
- 7 Наслідки виконання угоди про асоціацію між Україною та ЄС URL: <https://mepr.gov.ua/timeline/evrointegraciya.html> (дата звернення: 15.11.2020 р.).
8. Social Responsibility of Business: Meaning, Concept, Importance and Barriers URL: <https://www.businessmanagementideas.com/notes/management-notes/corporate-social-responsibility/social-responsibility-of-business-meaning-concept-importance-and-barriers/18432> (дата звернення 4.12.2020 р.).
9. Загальна характеристика промисловості України <https://geomap.com.ua/uk-g9/912.html>

10. Українська промисловість та енергетика — тренди 2018-го
<https://nachasi.com/2018/12/03/industry-ukraine/>
11. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2018. – 158 с
12. Н. В. Бібік. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні : сучасний стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.kpi.kharkov.ua/archive /2012/14/2bibik.pdf>
13. Варнавский В. Г. Партнерство государства и частного сектора : формы, проекты, риски / В. Г. Варнавский. – М. : Наука, 2005. – 178 с.
14. Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва. Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/642.htm>
15. Зінченко А. Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005-2010 : стан та перспективи розвитку / А. Г. Зінченко, М. А. Саприкіна. – К. : Вид-во «Фарбований лист», 2010. – 56 с.
16. Зудин А. Ю. Государство и бизнес в России: эволюция взаимоотношений. / Неприкосновенный запас, – № 6 (50), 2006, с. 200 – 212 [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://magazines.russ.ru/nz/2006/50/zu18.html>
17. ЩО ТАКЕ СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ <http://ba-ds.lviv.ua/system-analysis/>
18. В.В. Ковальов, О.Н. Волкова. Аналіз господарської діяльності підприємства, 2002. 215 с.
19. Інструменти прогнозування в Microsoft Excel <https://uk.soringpcrepair.com/forecasting-in-excel/>
20. ЗУ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

21. Філіпенко А.С. Світова економіка: підручник / А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, О.І. Рогач та ін. – К. : Либідь, 2007. – 640 с
22. Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження N 1-інновація "Обстеження технологічних інновацій промислового підприємства" <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1495-05#Text>
23. Шевлюга О.Г., Олефіренко О.М. Дослідження впливу технологічних інновацій на ринок технологій і розвиток підприємства Маркетинг і менеджмент інновацій, 2011, № 4, Т. I <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>
24. Arguments for and against Social Responsibility of Business <https://accountlearning.com/arguments-social-responsibility-business/>
25. Corporate Social Responsibility towards the Environment in Lublin Region, Poland: A Comparative Study of 2009 and 2019. Sustainability 2020, 12, 4463. <http://mdpi.com/journal/sustainability>
26. Заріцький О.Ю., Ращенко А. В. Технологічні та правові аспекти екологічної відповідальності промислових підприємств. Матеріалах міжвузівського науково-практичного онлайн-семінару ЗБІРНИК «Науковий простір». С. 11-12
27. Заріцький О.Ю. Сутність екологічної відповідальності промислових підприємств. Тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні екологічні проблеми урбанізованих територій» (25 жовтня 2019 р.). Житомир, 2019. С. 116-118
28. Заріцький О.Ю. До питання соціальної та екологічної відповідальності бізнесу. «Магістерські читання – 2020» III конференція магістрів (Житомир, 2020 р.). С.